

תמר הרמן • רבותי, ההיסטוריה חוזרת

קדחת המהפכות

שה, במצני מצוקה קיצוניים אנשים שקועים נאבחת עצם חייהם וקיומם. לעיתים דווקא כאשר חל שיפור מסוים במצב, המחאה פורצת. כדי שמעשה מהפכני יצליח, צריך שיתקיים "מבנה הז'רמנויות פוליטיות" מתאים – מעין "סרק" בחומת הסדר החברתי הדכאני, שדרכו יכולות לחדור רוחות השינוי ואף להרחיבו. ל"מבנה ההז'רמנויות" הזה מספר מרכיבים המקיימים ביניהם קשרי גומלין, למשל, שינוי מרחיק לכת בנסיבות הבינלאומיות או טראומה לאומית, כמו הפסד במלחמה, המערערים את הביטחון העצמי של השלטון, קיום בעלי ברית למחאה בחוגי האליטות (ולמשל בצבא), היווצרות שיתוף פעולה בין מגזרים בחברה שברגליהם בעלי אינטרסים שונים, וכן נכונות מוגבלת של המדינה להשתמש באמצעי ריכוזי. כך, נכון לעכשיו, בין היתר חוסר ההיסוס של המשטר באיראן להלום בכל גילוי של מחאה מנע מן "המהפכה הירוקה" שם לצבור תאוצה והישגים.

יש גם לזכור כי תהליכים היסטוריים שבלבם מהפכה אינם בהכרח לינאריים: הפלת שלטון ברגע נתון אינה מבטיחה כי כוח המשטר הישן לא יתאושש, יתארגן וינסו – ואולי אף יצליחו – להחזיר אותו על כנו. למשל, המהפכנים הדמוקרטים של "אבי העמים" שהוזכר בפתחה הונסו והמלכים חזרו לשבת על כיסאותיהם (אם כי לא לשנים רבות מדי). בנורדיה שהעובדה שההמונים מפילים את השלטון קודאים קראות בזכות הדמוקרטיה אינה מבטיחה כי השלטון שיקום יהיה אכן דמוקרטי, כפי שלימדו אותנו תולדות ימי המהפכות הרוסית והסינית.

מן הצד האחר, אסור לשכוח כי מהפכות, כדי שיסתיימו בטוב, דהיינו ישפרו את המצב הקיומי של האנשים, זקוקות לפעמים לסיוע ישן. לכן, ישבה על הגדר אין פירושה "כיבוד האוטוריטת" של המוחים, אלא זניחתם. סיוע מושכל של המערב לכוחות הדמוקרטיים במדינות ערב השונות, כל אחת לפי צרכיה ותנאיה, יכול בהחלט להטות את הכף לטובם, אם וכאשר יגיע רגע המאבק ביניהם לבין הכוחות האיסלאמיים הקיצוניים, שפטרוניהם לא יהיו סוס לרגע "לרפר" את דרכם אל השלטון. ■

תמר הרמן היא פרופסור באוניברסיטה הפתוחה ועמיתת מחקר במכון לדמוקרטיה

המהפכות הן תופעה מידבקת, כמו אופנות וכמו מגפות. במקרים רבים התפרצות מהפכנית נמקום אחד מעודדת לפעולה דומה במיקומים סמוכים גיאוגרפית או תודעתית. כך "הרביקה" המהפכה האמריקאית (1776) את המהפכנים הצרפתים ב-1789, באו זו אחר זו מהפכות "אבי העמים" באירופה באמצע המאה ה-19 ואלו במידה אירופה בשנים 1989-1990, וכך הם פני הדברים בעולם הערבי כיום. "ההדבקה" הזו אינה מחייבת טכנולוגיות משוכללות – היא פעלה בעוצמה גם כאשר רק הציפורים צייצו, הפנים היו רק חלק בגוף האדם והספר – מודפס וכרוך בכריכת עור.

מהפכות, כדי שיסתיימו בטוב, זקוקות לפעמים לסיוע מן החוץ. לכן, ישיבה על הגדר אין פירושה "כיבוד האוטוריטת" של המוחים, אלא זניחתם

ומרוץ? רוב האנשים אינם מהפכנים מטבעם. מעטים הם הנחשונים ההולכים לפני המחנה ומעטים עוד יותר מוכנים להיות "הגנפרו שנסרף והצית להבות", מה גם שאין לרעת מראש את תוצאות המעשה: כך יאן פאלאך הסטודנט שהצית את עצמו בפיגוע ב-1968 במחאה על הפלישה הסובייטית לארצות הברית נחשב כגיבור נזיכרון הקולקטיבי, אך מעשהו לא הוליד בערה גדולה, בני עמו לא היו מוכנים להסתכן ולעצור בגופם את הטנקים הרודניים, וצ'כוסלובקיה השתחררה מהחיבוק הסובייטי ועברה תהליכי דמוקרטיזציה רק ב"מהפכת הקטיפה" של 1989. לעומת זאת, מוחמד בועזיזי שהצית את עצמו במחאה על רודנות השלטון בתוניסיה בינואר 2011, הצליח להביא להחלפת המשטר בארצו ויצר "אפקט דומינו" שהפיל את שלטון מובארכ במצרים וסכנה דומה מרחפת גם על משטרים אחרים באזור.

נהוג לחשוב כי מצוקה רבה היא "הדלק" האולטימטיבי למחאה או מהפכה מוצלחת, אך ההיסטוריה מוכיחה אחרת. למע-